

Kungliga bibliotekets remissvar gällande Återstartsutredningens betänkande Från kris till kraft – återstart för kulturen (SOU 2021:77)

Remissvarets utformning

Kungliga bibliotekets (KB) remissyttrande inleds med en ingress och en sammanfattning. Därefter följer yttrandet betänkandets avsnittsindelning, i de delar KB har anledning att kommentera.

Ingress

KB välkomnar utredarens förslag om en satsning på digitalisering av samlingarna inom arkiv, bibliotek och museer. KB vill betona vikten av att i samverkan finna skalfördelar och effektiva gemensamma processer i arbetet. Det är också angeläget att befintlig infrastruktur tas till vara och utvecklas. KB har lång erfarenhet av digitalisering av olika materialtyper och ett etablerat och brett samarbete med bland andra Riksarkivet (RA), Riksantikvarieämbetet (RAÄ) och universitetsbiblioteken.

KB välkomnar också förslaget att tillsätta en utredning med uppgift att ta fram formerna för en nationell samordning av bibliotekens utlån av e-böcker, och att fortsatt satsa på nationella bibliotekstjänster. Det är särskilt glädjande att utredaren föreslår att satsningar på nationella bibliotekstjänster riktade till i bibliotekslagen prioriterade grupper kan ske utan att invänta slutsatserna från den föreslagna utredningen gällande biblioteks utlån av e-böcker.

KB ser att de i bibliotekslagen prioriterade gruppernas behov behöver beaktas i flera av utredningens förslag. KB anser också att biblioteken generellt bör ses som en viktig del i det offentligt finansierade kulturlivet, och att alla ska ha tillgång till god biblioteksservice, oavsett var de bor i landet.

Sammanfattning

I det följande sammanfattas KB:s yttrande i punktform:

- KB ställer sig generellt positivt till förslaget att satsa på och möjliggöra en återstart av kulturen. Det är viktigt att ekonomiska förutsättningar ges för alla områden inom kultursamverkansmodellen, vilket innefattar den regionala biblioteksverksamheten.
- KB välkomnar förslaget att avsätta medel för digitalisering av kulturarvet. KB, RAÄ och RA har ett etablerat samarbete kring utveckling, vägledning och utbildning inom digitaliseringsområdet.

- KB och RA har lång erfarenhet av samarbete kring produktion och infrastruktur inom digitaliseringsområdet.
- KB:s digitaliseringsverksamhet för audiovisuella samlingar (AV) samt RA:s digitaliseringscentrum är två befintliga anläggningar vars produktionskapacitet kan ökas.
- Digitaliseringssatsningen behöver fokusera på att producera långsiktigt hållbara digitala resurser som kan tillhandahållas för såväl forskningsändamål och skolan som för samhället i övrigt.
- För att möjliggöra den planering som är nödvändig för digitaliseringssatsningen föreslår KB att perioden under vilka de anslagna medlen kan användas sträcks ut över längre tid.
- KB anser att Arbetsförmedlingen bör involveras på ett tidigt stadium i planeringen av en digitaliseringssatsning.
- KB tillstyrker förslaget att tillsätta en utredning för att ta fram formerna för en nationell samordning av bibliotekens utlån av e-böcker. KB bör utifrån myndighetens uppdrag medverka i utredningen.
- KB delar bedömningen att ekonomiska satsningar på nationella bibliotekstjänster för några av de i bibliotekslagen prioriterade målgrupperna krävs för att säkerställa en långsiktig drift (Bläddra och Världens bibliotek).
- KB ser ett generellt behov av att stärka bibliotekens kunskapsuppbyggnad och rådgivning gällande upphovsrätt.
- KB anser att det är viktigt att över tid följa upp och analysera förutsättningarna för att tillgängliggöra digitalt kulturarvsmaterial.
- KB instämmer i att kunskapen i skolan bör öka om hur skolan kan samarbeta med kulturaktörer, och vill lyfta bibliotekens roll i ett utvecklat samarbete.
- KB tillstyrker förslaget om att uppdrag ges till Myndigheten för kulturanalys angående analys och kartläggning av hinder för jämlikt deltagande i kulturlivet, och anser att det är viktigt att deltagande i biblioteksverksamhet innefattas i uppdraget.
- KB tillstyrker förslaget om ett uppdrag i syfte att främja arbetet med breddat deltagande och mot snedkrytering i det offentligt finansierade kulturlivet, och vill understryka vikten av att biblioteken inbegrips i begreppet kulturliv.

7.2.2 Återstarts- och utvecklingsstöd för en starkare kultursektor

Förslag: Avsätt totalt 225 miljoner kronor per år 2022–2023 för nationella bidrag för att återstarta och utveckla kulturlivet.

KB tillstyrker förslaget. För att ta tillvara på de insikter och nya arbetssätt som uppkommit som en följd av pandemin är det viktigt att ekonomiska förutsättningar ges för alla områden inom kultursamverkansmodellen, vilket innefattar den regionala biblioteksverksamheten.

7.6.1 Digitalisera kulturarvet

Förslag: Regeringen avsätter 150 miljoner kronor 2022 samt 325 miljoner kronor 2023 och 2024 för en satsning på digitalisering av kulturarvet. Satsningen ska inriktas på digitalisering av samlingarna inom arkiv, bibliotek och museer. Riksantikvarieämbetet får i uppdrag att ta fram formerna för satsningen i samverkan med Riksarkivet och Kungliga biblioteket.

Att digitalisera kulturarvet är en fråga om demokrati, öppenhet och tillgänglighet men också om samhällsekonomi, forskning och innovation och att rädda samhällsviktig information som

annars riskerar att förloras. En satsning i linje med förslaget skulle lyfta kulturarvets bidrag till ett kunskapsbaserat och innovativt Sverige.¹ Myndigheterna står beredda att genomföra uppdraget i samverkan.

KB, RAÄ och RA har samrått och vill gemensamt framhålla följande punkter:

- Myndigheterna tillstyrker förslaget i 7.6.1 Digitalisera kulturarvet. Myndigheterna instämmer också i utredningens analys under avsnittet 3.4.2 *Digitaliseringen av kulturarvet brådskar och innebär ingen besparing*.
- Myndigheterna vill framhålla att KB, RA och RAÄ har lång erfarenhet av samarbete kring utveckling, vägledning och utbildning inom digitaliseringsområdet, inte minst genom Digisam. Resultaten nyttjas redan av många myndigheter och institutioner men kan med ökade ekonomiska medel nyttjas på nytt sätt.
- Myndigheterna ställer sig positiva till att satsningen omfattar både subventionerade anställningar, kompetensutveckling, samordning och utveckling av infrastruktur. För att ge största möjliga utväxling anser myndigheterna att satsningen i så hög grad som möjligt bör utnyttjas, och vid behov vidareutveckla, befintlig infrastruktur för digitalisering inom kulturarvsområdet.
- Myndigheterna anser att satsningen bör fokusera på att producera långsiktigt hållbara digitala resurser som kan tillhandahållas för såväl forskningsändamål och skolan som den intresserade allmänheten. Dessa resurser kan också användas till nya produkter och tjänster, såväl inom offentlig som privat sektor.
- För att säkerställa att satsningen ska kunna genomföras på ett framgångsrikt sätt menar myndigheterna att det kommer att krävas en noggrann planering, också tillsammans med Arbetsförmedlingen. Myndigheterna vill därför föreslå att första årets finansiering är anpassad till det och att satsningen istället sträcks ut över längre tid.

KB ser att en digitalisering av kulturarvet kommer främja allas möjlighet till kulturupplevelser, bildning och att det bidrar till ett levande kulturarv som bevaras, används och utvecklas, vilket ligger i linje med de kulturpolitiska målen.

En samverkan kring digitalisering förutsätter produktion och infrastruktur inom området. KB:s digitaliseringsverksamhet för AV-medier samt RA:s digitaliseringscentrum är två befintliga anläggningar vars produktionskapacitet kan ökas. För att ge största möjliga utväxling anser KB att satsningen i så hög grad som möjligt bör utnyttjas, och vid behov vidareutveckla, befintlig infrastruktur för digitalisering inom kulturarvsområdet. KB ser även att viss pågående digitaliseringsverksamhet vid KB och RA på kort tid kan skalas upp. Det gäller dagstidningar, tidskrifter och böcker som digitaliseras i samverkan med RA samt KB:s digitalisering av AV-samlingar. En uppskalning av befintlig produktionskapacitet kan på sikt också nyttjas för att succesivt ta sig an annat material än det som finns i samlingarna på KB och RA.

KB vill understryka betydelsen av långsiktighet i en satsning på digitalisering av kulturarvet. Det är viktigt att de förstärkningar av dagens infrastruktur som krävs för ett ändamålsenligt genomförande kan tas till vara och nyttjas även efter att den föreslagna satsningen avslutats.

¹ [Data för ett kunskapsbaserat och innovativt Sverige \(regeringen.se\)](https://www.regeringen.se/491315/webbpublikationer/data-for-ett-kunskapsbaserat-och-innovativt-sverige)

KB vill avslutningsvis framhålla att initiativet att digitalisera det svenska trycket (DST)² och det tidigare utredningsförslaget om digitalisering av AV-samlingar vid kulturarvsinstitutioner³ ligger helt i linje med en utökad produktionskapacitet hos KB och RA. Bristen på medel har varit det stora hindret för att genomföra dessa insatser avseende digitalisering av kulturarvet. En finansiering i enlighet med återstartsutredningen skulle kunna användas för att initiera systematiska åtgärder inom båda dessa områden.

7.6.2 Utred hur bibliotekens utlån av e-böcker kan samordnas nationellt

Förslag: Regeringen tillsätter en utredning som får i uppgift att ta fram formerna för en nationell samordning av bibliotekens utlån av e-böcker.

KB tillstyrker förslaget och anser att myndigheten bör medverka i utredningen utifrån uppgiften att verka för utveckling och samordning av digitala tjänster inom det allmänna biblioteksväsendet.

KB delar bedömningen att ekonomiska satsningar på nationella bibliotekstjänster för några av de i bibliotekslagen prioriterade målgrupperna kan ske utan att invänta den föreslagna utredningens slutsatser, och att sådana satsningar är viktiga för att säkerställa en långsiktig drift (Bläddra och Världens bibliotek).

Det är generellt av största vikt att ge en jämlik tillgång till digitala medier i hela Sverige, samt beakta behoven hos bibliotekens prioriterade grupper. Det handlar bland annat om att fullt ut ta vara på digitaliseringens möjligheter och de erfarenheter som gjorts under pandemin, till exempel den ökade efterfrågan på e-böcker och ljudböcker. Det krävs en ny infrastruktur för läsfrämjande insatser anpassade till den digitala medieutvecklingen.

Det är viktigt att ta in ett helhetsperspektiv i utredningen, att även analysera om det inköps- och utgivningsstöd som staten i dag fördelar kan användas för att förstärka en eventuell nationell samordning av bibliotekens utbud av e-böcker.

En digital infrastruktur för e-bokförmedling likt en sådan modell som KB föreslog i den nationella biblioteksstrategin (Ku2019/00550/KO) kan utjämna skillnader i tillgång för låntagare. Så länge en sådan infrastruktur saknas kommer utbudet av e-böcker variera stort från bibliotek till bibliotek och det blir därmed svårt att garantera tillgänglig läsning för den enskilda.

Införandet av tillgänglighetsdirektivet under 2022 medför ett ökat behov av att utreda en digital nationell bibliotekstjänst. Detta eftersom förslagen utifrån direktivet åläggs att producera tillgängliga e-böcker vilket i sin tur kommer påverka bibliotekens förutsättningar att uppfylla § 4 bibliotekslagen.

I KB:s remissvar (dnr: KB-2021-974) till tillgänglighetsdirektivet (SOU 2021:44) framfördes att direktivets konsekvenser förstärker behovet av nationell samordning av bibliotekens utlån av e-böcker. En målsättning för en sådan samordning måste vara att de som behöver läsa e-böcker i ett tillgängligt format har likvärdiga möjligheter att göra det över hela landet.

² En avsiktsförklaring gällande digitalisering av hela den svenska tryckproduktionen (DST) från 1400-talet fram till i dag undertecknades 2020 av KB och universitetsbiblioteken i Göteborg, Lund, Stockholm, Umeå och Uppsala. DST-samarbetet fokuserade under 2021 bland annat på att finna möjliga vägar till finansiering.

³ Rapport framtagen utifrån ett särskilt uppdrag i KB:s regleringsbrev för 2018. *Digitalisering av audiovisuella samlingar - Förslag på hur ökad samverkan kan effektivisera digitalisering av audiovisuellt material inom ABM-området*. Kungliga biblioteket, dnr.1.1.5–2018-120

En e-boksutredning är också nödvändig utifrån ett konstnärspolitiskt perspektiv. Biblioteksersättningen som utgår till upphovspersoner när deras verk tillhandahålls via utlån på bibliotek omfattar inte utlån av e-böcker. När en större andel av bibliotekens utlån är digitala betyder det att förutsättningarna att verka som författare förändras. Denna aspekt är därför, vid sidan om allmänhetens likvärdiga tillgång till e-böcker, viktig att belysa i en utredning.

7.6.5. Stärk rådgivningen om upphovsrätt

Förslag: Konstnärernas upphavsorganisationer och yrkesförbund ska kunna beviljas statliga medel i syfte att utvidga och stärka den egna kunskapsuppbyggnaden och rådgivningen när det gäller upphovsrätt. Motsvarande gäller för beställarsidans branschorganisationer. Vi föreslår att 5 miljoner kronor avsätts för ändamålet från och med 2022 och att Kulturdepartementet utreder hur detta kan genomföras.

KB tillstyrker förslaget och ser ett generellt behov av att stärka bibliotekens kunskapsuppbyggnad och rådgivning gällande upphovsrätt. Biblioteken är en aktör på beställarsidan och behovet av upphovsrättslig kompetens har tydliggjorts under pandemin. Det gäller till exempel upphovsrättsliga aspekter kopplade till digitala event som digitala författaraftnar eller utsändning av högläsning.

7.6.6. Följ kulturlivets förutsättningar att producera och tillgängliggöra kultur digitalt

Förslag: Kulturdepartementet håller sig informerat om utvecklingen av kulturinstitutioners och andra kulturaktörers ekonomiska förutsättningar att tillgängliggöra kultur digitalt, bland annat med hänsyn till upphovsrättsliga kostnader. Syftet är att ta fram underlag som möjliggör att regeringens eventuella framtida satsningar på digitalt tillgängliggjord kultur blir ändamålsenliga och ekonomiskt hållbara.

KB vill understryka viken av att följa utvecklingen av de ekonomiska förutsättningarna för tillgängliggörande för de kulturarvsinstitutioner som förmedlar samlingar i digitalt format.

KB har i uppdrag att främja den svenska forskningens kvalitet och en demokratisk samhällsutveckling genom att tillhandahålla källmaterial och en effektiv forskningsinfrastruktur. Källmaterialet består i ökande utsträckning av digitalt upphovsrättsskyddat material, som bland annat samlas in med stöd av pliktexemplarslagstiftningen. För att på ett ändamålsenligt sätt kunna tillgängliggöra upphovsrättsskyddat materialet behöver KB teckna avtalslicenser. Idag saknar dock KB medel för att i önskad utsträckning kunna erbjuda digitalt upphovsrättsskyddat kulturarvsmaterial utanför KB:s lokaler. När det gäller kulturarvet kan därmed kostnaderna för avtalslicenser utgöra ett hinder för en jämlik tillgång till kulturarvsinstitutionernas digitala samlingar. KB menar därför att det är viktigt att över tid följa upp och analysera förutsättningarna för att tillgängliggöra digitalt kulturarvsmaterial.

7.8.3 Främja förutsättningarna för kultur i skolan

Förslag: Skolverket får i uppdrag att främja samarbete mellan skolväsendet och kulturaktörer i syfte att uppnå skolans mål. Uppdraget bör genomföras i samråd med Kulturrådet och Riksantikvarieämbetet.

KB instämmer i att kunskapen i skolan bör öka om hur skolan kan samarbeta med kulturaktörer. I det sammanhanget behöver även skolbibliotekens verksamhet beaktas, vilket inte alltid görs idag.⁴

7.9.1 Analysera och kartlägg orsaker till ojämlikt deltagande

Förslag: Myndigheten för kulturanalys får i uppdrag att analysera och kartlägga hinder för jämlikt deltagande i kulturlivet.

KB tillstyrker förslaget och ser att biblioteken behöver inbegripas i begreppet kulturliv, och att biblioteksaspekter tas med i en analys om jämlikt deltagande i kulturlivet.

7.9.2 Praktiskt lärande för breddat deltagande och mot snedrekrytering

Förslag: Kulturrådet får i uppdrag att organisera och genomföra ett eller flera arbetsseminarier i syfte att främja arbetet med breddat deltagande och mot snedrekrytering i det offentligt finansierade kulturlivet. Uppdraget ska genomföras 2022–2023. Kulturrådet tillförs 1 miljon kronor för uppdragets genomförande.

KB tillstyrker förslaget. KB anser dock att förslaget att genomföra ett eller flera arbetsseminarier inte är tillräckligt, utan anser att uppdraget bör innebära aktiva åtgärder som gör konkreta skillnader på arbetsplatserna.

Det bör också prövas om uppdraget kan ges till flera aktörer och inte endast till Kulturrådet. Frågan om snedrekrytering är bred och därför är det av stor vikt att flera aktörer, inte enbart inom kultursfären, gemensamt får ett sådant uppdrag. KB vill poängtera att det är viktigt att biblioteken inbegrips i begreppet kulturliv, särskilt då detta är en den kanske mest använda kulturinstitutionen, och att dessa aspekter inkluderas i ovan nämnda uppdrag.

Beslut i detta ärende har fattats av Karin Grönvall efter föredragning av Göran Konstenius. I ärendets slutliga handläggning har även Lars Björk, Oskar Laurin och Carina Heurlin deltagit.

Beslutet har signerats elektroniskt och saknar därför namnunderskrifter.

Karin Grönvall

Riksbibliotekarie

Göran Konstenius
Utredare

Kopia till: Regeringskansliet

⁴ Se KB:s yttrande över utredningen Skolbibliotek för bildning och utbildning, SOU 2021:3:

https://www.kb.se/download/18.3a2d89bb179361a6da71883/1623329327385/Kungliga%20bibliotekets%20remsvar%20SOU%202021_3%20Skolbibliotek%20f%C3%B6r%20bildning%20och%20utbildning_signed_signed.pdf